

Veszprém zenei múltjából: Ruzitska Ignác élete és munkássága

(Ruzitska Ignác születésének 240. évfordulójára)

M. TÓTH ANTAL

A 18–19. SZÁZAD FORDULÓJA, ÉS AZ 1800-AS ÉVEK ELSŐ HARMADA Veszprém zenei aranykora volt. Jelentős zenetörténeti események kötődnek a városhoz. Kiváló muzsikusok (zeneszerzők, előadóművészek, zenetudósok) születtek, illetve éltek itt. E korszak veszprémi zenészei közül kiemelkedik a 240 éve született Ruzitska Ignác.¹

Ruzitska Ignác élete Bazinban és Pozsonyban

1777. április 18-án (alig hét évvel Beethoven után) született, a koronázó város Pozsonytól és az érseki központ Nagyszombattól egyaránt 20 kilométerre, a Kis-Kárpátokban fekvő szabad királyi városban, a túlnyomórészt szlovák és német ajkú Bazinban (ma: Pezinok, Szlovákia). A család a szőlőtermelésről évszázadok óta híres terület szomszéd városkájából, Modorból (ma: Modra, Szlovákia) származik. Apja, Ruzitska József volt, aki a város templomának orgonistájaként, zeneigazgatójaként (regens choriként) működött, és jelentős zenetanári tevékenységet folytatott. Ő volt fiának és egyesek szerint Csermák Antalnak is az első tanára.² Bazin és környéke jelentette Ruzitska számára az első zenei élményt, amely élete végéig meghatározta művészi ízlését és végigkísérte muzsikusi pályáján. Amikor később Veszprémbe került, sok olyan mű kottáját hozta magával, amelyek szerzői a Pozsony–Nagyszombat térség egyházzenei voltak, és olyanokat is, amelyek eredeti tulajdonosként apjának, Ruzitska Józsefnek a neve olvasható.

Tanulmányait – közel tíz éven át – az 1780-as évek végétől Pozsonyban folytatta. Kezdetben a székesegyházban volt énekes fiú (Sängerknabe). Széleskörű zenei tudás szerzésére volt lehetősége, és alapos hegedűoktatásban részesült. Tanárait nem ismerjük.

Pozsony, Bécs mellett, a birodalom akkori legjelentősebb zenei központja volt.³ A 18. század utolsó évtizedeiben a városban nyugat-európai stílusú, gazdag polgári

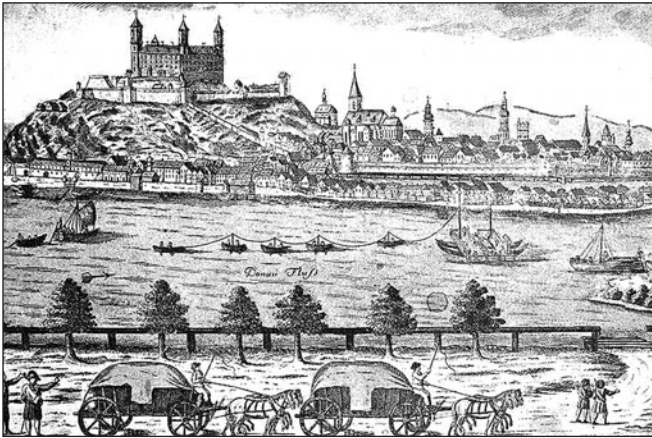

*Ruzitska Ignácról készült rézkarc,
Ábrányi Kornél 1900-ban megjelent
könyvéből*

zenei élet bontakozott ki. A környék arisztokratái – az Erdődyek, Esterházyak, Batthyányak és Grassalkovichok – kitűnő zenészekből álló zenekarokat tartottak fenn a városban. Ily módon a főúri rezidenciák muzsikája hozzájárult a város polgári zenekultúrájának felvirágoztatásához is. Batthyány József hercegérsek udvari zenekarának volt a karmestere és zeneszerzője a Sziléziában született Zimmermann Antal (1741–1781). A városban sok kiváló, európai műveltségű muzsikusként élt és működött. Pl. Tost Ferenc (1755–1829), a városi zeneigazgató, az egyik első verbunkos gyűjtemény szerzője és kiadója, Kunnert Jakab (1748–1833), a Szent Márton székesegyház regens chorija, a Morvaországból származó Klein Henrik (1756–1832), aki kezdetben a pozsonyi Notre-Dame zárda zeneigazgatója volt, majd a pozsonyi főnemzeti iskola rendkívüli zenetanáraként vált híressé. Ő volt

szinte valamennyi, e korban Pozsonyban tanult zenész mestere. Pozsonyban működött a főiskola zenetanáraként Rigler Ferenc Pál (? – 1797), aki az első magyarországi zenepedagógiai könyv, a Budán 1798-ban kiadott „Anleitung zum Gesänge und dem Klavier, oder zu Orgel zu spielen: nebst den ersten Gründen zur Komposition” (Bevezetés az ének, a zongora, vagy az orgonajátszásba, a zeneszerzés alapjai) szerzője volt.⁴ Ezt, a hazai zeneoktatás alapművének tekintett munkát a későbbiekben – már veszprémi muzsikusként – Ruzitska is beszerezte, és oktató munkájában használta. Itt működött a 18–19. század fordulójának jeles magyarországi származású zeneszerzője, Fusz János (1777–1819) is. A legjelentősebb 18. századi magyarországi egyházzenesész, a pesti belvárosi templom regens chorija, Bengráf József (1745–1791) a magyaros (verbunkos) zenei stílust Pozsonyban sajátította el. Ő publikálta 1786-ban a Ballet Hongrois című első verbunkos dalt.⁵

Pozsony játszotta a vezető szerepet az első magyar hangszeres stílus, az éppen virágkorát élő verbunkos kiemelkedő képviselőinek életében is. Szorosan kötődött a városhoz a stílus leghíresebb cigány virtuóza és kiemelkedő zeneszerzője, Bihari János. Lavotta János fiatalkorában ugyancsak Pozsonyhoz kötődik. A 18. század végén rövid ideig a „verbunkos triász” harmadik tagja, Csermák Antal is dirigenskedett a városban.⁶

Pozsony látképe a révvel és szekerekkel 1810-ből

E kor (főleg pozsonyi) mestereinek a magyar zenei életre kifejtett rövid és hosszú távú hatását a zenetudós pontosságával fogalmazza meg Dobszay László⁷, gondolva Bartók Bélára, aki mintegy száz évvel később, 1892-től 1899-ig a pozsonyi katolikus főgimnázium diákja volt: „A rezidenciális és székesegyházi zenészek igazi

alkotása nem más, mint a többre törekvő magyarországi zenekultúra, a műveltség terjedése, a zeneélet intézményeinek megteremtése. Bartók, a zenész végső soron a Klein Henrikek, Bengráfok, Fusz Jánosok, Riglerek tanítványa. Nélkülük elképzelhetetlen lett volna az a környezet, amelyben Bartók Bélává növekedhetett.”

A századfordulótól a legnagyobb hazai zenei központok (Győr, Veszprém, Pécs) ezt a zenélési gyakorlatot tartották követendő példának. A jelen dolgozatunk szempontjából Pozsony gazdag zenei életének rövid felvázolása azért volt fontos, mert e nélkül alig volna érthető Ruzitska Ignác zenetörténeti jelentősége: mindenben a pozsonyi példát követve, több mint harminc éven át tartó sokirányú tevékenységével megteremtette, és haláláig fenntartotta Veszprémben a több lábon álló polgári zenei életet.⁸

Hédervár után Veszprém

Mintegy 10 éven át tartó pozsonyi tanulmányai után, az 1790-es évek végén a Szigetközben lévő Hédervárra került, ahol gróf Viczay Mihály (1756–1831) császári és királyi kamarás, műgyűjtő, amatőr numizmatikus alkalmazta tisztartóként és udvari muzsikusként, ún. musicus dominalisként. Hegedűjátékával, zenei műveltségével rövid időn belül magára vonta a nemesi családtagok figyelmét. Megismerkedett Schwanda Annával, aki egyesek szerint a gróf rokona volt. 1800-ban összeházasodtak.⁹ Házasságkötésük helyszíne nem ismert.

1800-ban meghírdették a veszprémi káptalan zenekarának koncertmesteri és szóló hegedűsi állását, amelyet az akkor mindössze 23 éves Ruzitska megpályázott,

és el is nyert. Veszprémbe telepedtek le (végsőlegesen valószínűleg csak 1804 után). Élete ekkortól, több mint 30 évre szorosán összekapcsolódott Veszprém 19. század eleji zenéjével.

Hat gyermekük született: Antal-Ignác (1801) Veszprémbe, Karolina (1804) Héderváron, Péter-Antal (1810), Károly-Imre (1813), Mária-Amália-Crescencia (1816) és Erzsébet-Anna-Regina (1820), valamennyien Veszprémbe.¹⁰ Ruzitska gyermekeinek sorsáról biztos adat nem áll rendelkezésünkre.

Murányi Róbert Árpád „A veszprémi székesegyház kottatára” című tanulmányában megemlíti, hogy 1813–16 között az egyik veszprémi énekes fiú, a „scola cantorum wespriniensis” énekiskola egyik tagja az alt szólamot éneklő ifj. Ruzitska Igác volt,¹¹ aki feltehetően a székesegyház zenészenek a fia lehetett, vagyis az elsőszülött Antal, aki második névként apja nevét is kapta. 1818-ban még szüleivel élt. A Lichtneckert András által közzétett „Veszprém város 1818. évi lélekösszeírása” című adatbázisban a veszprémi 146. házszám, 221. lakszám alatt az alábbiak laktak: Rusitska Ignátz (így) tulajdonos, Svanda Anna (így) tulajdonos felesége, Rusitzka Ignátz, Rusitzka Carolina tulajdonos gyermekei, Kati, szolga személy és Svanda Barbara zsellér.¹² Ifjabb Ruzitska Ignác sorsa egyelőre nem ismert. Karolina lányuk szerepel egy 1822-ből, Csermák Antalról szóló legendaszerű történetben: „*Midőn a Ruzitska idősb lánya menyasszony volt, Csermák elment a piacra, vett először egy kötelet, azután fakanalakat, fazekakat, s összevissza mindent, s elvitte azt a menyasszonynak nászajándéknak*”.¹³ Karolina férjének nevééről, sorsukról nincsenek adataink. A szolnoki Verseghy Ferenc Könyvtár dokumentumai között találtunk egy Ruzitska Péter (1811–1888) főszázados nevet.¹⁴ Esetleg az anyakönyv szerint 1810-ben született Ruzitska Péter-Antalról lehet szó?

1848-ban Ruzitska özvegye Veszprémbe, a 6. poléta 25. házszám alatt lakott.¹⁵ A veszprémi anyakönyv szerint 94 éves korában, 1870. október 31-én halt meg.

Ruzitska Ignác, a koncertmester és hegedűművész

A 18–19. század fordulóján Veszprém zenéje rohamos fejlődéséért különösen sokat tett az 1777-ben kinevezett európai műveltségű veszprémi püspök, Bajzáth József (1720–1802), aki az 1780-as évektől alapjaiban szervezte újjá a város egyházi és világi zenei életét. Hiteles kották beszerzésével megteremtették Veszprémbe a 18–19. század fordulójának egyik leggazdagabb hazai kottagyűjteményét. Létrehozták a veszprémi énekiskolát. Jól képzett magyar, cseh, morva, osztrák, sziléziai, német zenészeket alkalmaztak a székesegyház zenekarában. Így került Veszprémbe Nagyszombatból Kollovratek János (1750–1800), a tanulmányait Bécsben szerzett Linzenpoltz Simon (1752–1797),¹⁶ a francia származású Franciscus Gemin

(1763–1832), aki a későbbiekben nevét Kemény Ferencre magyarosította, Kleinmann József (1775–1841) hegedű- és fagottművész, és a századfordulótól Ruzitska Ignác is.

Ruzitska koncertmesterként ellátta a zenekarvezetői feladatokat, emellett a vonóskarral külön is foglalkozott.¹⁷ A fúvós hangszerek próbáit a fagottos Kleinmann József tartotta, aki önálló fúvós zenekari műveket is betanított a muzikusoknak. A fa- és rézfúvós hangszerekből először Kleinmann hozott létre Harmónia néven önálló zenekart, amely szükség szerint kiegészülve a városi formaruhás fúvószenekarok nem hivatásos tagjaival (lásd alább), a különböző egyházi és világi alkalmakon rendszeresen fellépett.

	gespielt von Fräulein Amalie v. Bezerédy.							* * *
	Fortsetzung der Synphonie	"	"	"	"	"	"	"
Ein Flöten Concert von	"	"	"	"	"	"	"	Bayer.
	gespielt von Herrn von Horváth.							
Ein (in ungarischer Sprache) National-Gedicht v. Herrn v.	Balogh.							
in Musik gesetzt von	"	"	"	"	"	"	"	Kemény.
Zweite Abtheilung.								
Eine Synphonie von	"	"	"	"	"	"	"	Mozart.
Ein Fagotto Concert von	"	"	"	"	"	"	"	Krauscher.
	gespielt von Herrn Kleinmann.							
Ein Duett aus der Schöpfung von	"	"	"	"	"	"	"	Handen.
gesungen von Mademoiselle Csepinzky und Herrn								
Höpler.								
Ein Violin Concert von	"	"	"	"	"	"	"	Rode.
	gespielt von Herrn Ruzitska.							
Zum Schluß, wird das Volkslied: Gott erhalte unsern								
König zc. abgesungen.								

*Részlet az 1813. december 13-i veszprémi Zenei Akadémia műsorlapjáról
(Ruzitska, Rode hegedűversenyét adta elő)*

Ruzitska hegedűversenyek, hegedűre írt egyéb művek szólistájaként gyakran szerepelt az egyházi eseményeken és világi hangversenyeken, az ún. Zenei Akadémiákon. Az 1810-es évek elejétől különösen gyakran adta elő a francia Pierre Rode hegedűversenyeit, elsőként 1813. december 13-án a veszprémi várbán lévő megyeházán tartott hangversenyen, majd több alkalommal a székesegyházban, a püspöki nagymiséken. 1816. május 28-án az akkor épülő Veszprém városi kórház-szegényház (ún. Lázár-ház) javára (für das hiessiege Lazareth) rendezett jótékonyági koncerten saját, hegedűre komponált, Nemzeti etűd változatokkal (National Etűd mit Variationen für Violin) című művét adta elő.

A veszprémi zenekar színvonalára jellemző, hogy Ruzitska mellett, a másodkoncertmesteri (fidicen secundus primarius) beosztásban mindenkor kiváló hegedűsök szolgáltak. Ilyen volt a már említett Kleinmann, majd Ludwig Ferenc, aki követte őt 1833-tól a koncertmesteri poszton, az 1848-ban fiatalon elhunyt Gabriel Ferenc, vagy a Bécsi Konzervatóriumban tanult Liedl Lipót (1814–1876), aki a híres hegedűpedagógus és hegedűművész, Auer Lipót (1845–1930) első veszprémi tanára volt.¹⁸

Ruzitska verbunkos stílusú hegedűművészként is felvehette volna a versenyt híres kortársaival, Lavottával, Csermákkal és Biharival. Hogy hírneve velük nem versenyezhetett, egyedül azzal magyarázható, hogy állásával járó helyhez kötöttsége miatt nem járhatta be az országot, mint ők, és így művészete csak szűkebb körben érvényesülhetett.

Ruzitska Ignác, a zenetanár

A koncertmesteri állás rendszeres pedagógusi munkával járt. Ez nem csak az együttes darabjainak a betanítását, az egyházi szertartásokra, világi hangversenyekre történő folyamatos felkészítést, a mindennapi próbák vezetését jelentette, de a zenélni vágyó veszprémi polgárok és tehetséges fiatalok (nemes kisasszonyok és úrfiak) tanítását is. Brodsky Ferenc (1902–1974) zene-történész, a veszprémi zeneiskola 1934–1940 közötti igazgatója és csellótanára egy tanulmányában ezt írja: „A székesegyházi muzsikások, valamennyien komoly képzettségű művészek, bejáratosak voltak az úri házakhoz is, s ott részint mint tanítók, részint mint közreműködők a házi muzsikában szerepeltek. Az ő működésük nyomán az úri családokban életszükségletté vált a házi muzsikálás. E téren vezettek a Bezerédj-, Márkus-, Sztojanovits-, Kun- és Tallián-családok.”¹⁹

A legjobb tanítványok közreműködőkként részt vehettek a zenekar hangversenyein. A már említett 1813. december 13-án és az 1816. május 28-án tartott nyilvános koncertek (musikalische Akademie) fennmaradt nyomtatott műsorlapján ez olvasható: „... wird von denen Herren der Musicii der hiessigen Cathedral-Kirche und mehreren Herrn Musikfreunden, unter der Leitung des Franz Kemény, regens chori alba [...] gegeben” („előadják a székesegyház zenész urai és több zenebarát úr; Kemény Ferenc zeneigazgató úr vezényletével”). Ezek a „zenebarát urak” a város zeneileg tehetséges polgárai voltak.

Ugyanezeknek a hangversenyeknek a műsorlapján olvashatjuk, hogy 1813-ban Mozart egyik zongoraversenyét (feltehetően az 1773-ban komponált KV 175. számú D-dúr koncertet) az akkor 9 éves Bezerédj Amália játszotta, akinek a tanára valószínűleg Ruzitska Ignác volt. Egy másik alkalommal Adalbert Gyrowetz (1763–1850)

*Bezerédj Amália zeneszerző,
zongoraművész, Ruzitska egyik
legtehetségesebb tanítványa*

*Auer Lipót, Ruzitska zenei
„unokája”*

cseh–osztrák zeneszerző zongoraversenyét adta elő egy „Musikfreundin” (zenebarát hölgy), feltehetően szintén Bezerédj Amália. Máskor egy Bayer nevű komponista fuvolára írt variációit játszotta egy zenebarát, vagy Joseph Haydn Teremtés című oratóriumának kettősét énekelte a dóm basszisztája, Höpler József mellett egy nemes kisasszony (Mademoiselle Csepinszky). Ezeket a lelkes amatőr muzikusokat a székesegyház művészei tanították.²⁰

Ruzitska Ignác elsőszámú pedagógusi tevékenysége a hegedű tanítása volt. A tehetségesebbek oktatását ő vállalta. Legnevesebb tanítványa a szegény veszprémi családban született Ridley-Kohne Dávid (1812–1892), a pesti Nemzeti Zenede későbbi tanára, 1886-tól Huber Károly (Hubay Jenő apja) utódeként a Zeneakadémia professzora, a Nemzeti Színház koncertmestere. Ő volt Auer Lipót első budapesti tanára.²¹

Előadó zeneművészeknél (különösen a vonósoknál és a zongoristáknál) régi szokás a tanárt apaként tisztelni, a mester mesterét nagyapaként, az ő tanárát dédapaként stb. elismerni. Ily módon beszélhetünk századokon átívelő, a 17. századi Corellitől, Tartinitől napjainkig tartó hegedűs „családfákról”. A veszprémi Rakos Miklós zenetörténész egyik munkájában a „veszprémi hegedűsök családfájának ágairól” értekezik.²² Álláspontja szerint ennek a családfának az alapító mestere Ruzitska Ignác volt, a tanítvány (a „fíú”) Ridley-Kohne, az ő tanítványa („unoka”) Auer Lipót, és az ő tanítványai (a „dédunokák”) többek között az amerikai Mischa Elman (1891–1967), Eddy Brown (1895–1974), Jascha Heifetz (1901–1987), Nathan Milstein

(1904–1992) és a híres orosz iskolához tartozó hegedűsök. A 2016-ban immár 2. alkalommal megrendezett veszprémi nemzetközi Auer Hegedűfesztivál rangját éppen az adja, hogy a világ minden tájáról az „Auer-leszármazottak” szükségesnek tartják és vállalják, hogy elzarándokoljanak az ősforráshoz, Veszprémbe, Auer, Ridley-Kohne és Ruzitska Ignác városába.²³

Ruzitska Ignác és a veszprémi magyar formaruhás fúvószenekar

Brodsky Ferenc dolgozta fel a veszprémi Harmónia fúvószenekar történetét, és ő írta a Magyar Zenei lexikon „Harmonia (Harmonie-, Türkische-, Janitscharenmusik, nálunk törökmuzsika vagy harmonia)” szócikket is.²⁴ Ebben az olvasható, hogy főleg Mária Terézia és II. József uralkodása alatt közkedvelt volt a mai katonazenekarok elődjének tekinthető fúvószenekari forma. Létrejöttét az indokolta, hogy a rézfúvós hangszerek a szelepmechanizmus feltalálása előtt kevésbé voltak alkalmasak nagy ívű, mozgékony dallamok lejátszására, ugyanakkor (főleg a szabadtéri szerepléseknél) szükség volt nagyobb hangerőre. A fafúvós hangszerek duplázása jelentette a megoldást. Kialakult az a zenekartípus, amely többnyire két-két (vagy több) oboát, klarinétot, fagottot és kürtöt használt, kiegészülve egyéb fúvós és ütő hangszerekkel. Ez a zenekari forma jól alkalmazható volt asztali zenére, szabadtéren, nagyobb katonai eseményeknél, politikai ünnepélyeken, beiktatásoknál, templomokban, körmeneteken, temetéseken, sőt bálokon, multságokon is. Ún. Harmónia-zenét a kor szinte minden zeneszerzője komponált. Egyházi rendeltetésű Harmónia állítólag már a 18. század elején működött Kalocsán, Csáky Imre érsek udvarában, majd Padányi Biró Márton korától, az 1740-es évektől Veszprémbe is.²⁵ Megfelelő színvonalú fúvós zenekarról feltehetően csak utódjánál, Koller Ignác püspöknél (1725–1773) a veszprémi püspöki palota építettségénél beszélhetünk, aki híres könyvtárat hozott létre, és sokat tett a veszprémi zenei élet fellendítése érdekében is. 1759-ben Girányi Vencel személyében képzett zenész került orgonista-karnagyként a püspökségre, akinek a munkáját 1791-től Kollovratek János, majd az 1800-ban kinevezett „triumvirátus”, az új orgonista-karnagy Kemény Ferenc, fagottos-hegedűs zeneszerző, Kleinmann József és a hegedűművész-első koncertmester Ruzitska Ignác fejlesztette tovább.²⁶

A követelményeknek megfelelő Harmónia típusú zenekarhoz az 1810-es évekig nem volt elegendő hivatásos zenész Veszprémbe. Ekkor jött létre egyesületként a német és a magyar polgárság formaruhás fúvószenekara. Az előbbi karmestere (Kappelmeistere) Kleinmann József,²⁷ az utóbbi Ruzitska Ignác volt. A német zenekar tagjai feltehetően Veszprémbe állomásozó katonazenészek voltak, a magyar zenekart a székesegyházi muzsikusok, valamint veszprémi kézművesek

alkották. A veszprémi fúvószenekarok század eleji helyzetével részletesen külön tanulmányban foglalkozunk. A jelen munkában csak a Ruzitska Ignác vezette együttes tevékenységének vázlatos bemutatására szorítunk.

A Magyar Polgári Formaruhás Egyesületet 1815. június 28-án hozták létre, a latin nyelvű alapító okiratot Pap János főjegyző írta alá. Első kapitánya Zsolnai István volt. Elhatározták „a város díszére” „Musikai Banda” felállítását. A tanács a „musikai szerek beszerzésére” 350 váltóforint, majd 22 muzsikus tanítására, egyenruhájuk elkészítésére további 500 forint támogatást szavazott meg. Egyben felkérte Ruzitska Ignácot, a káptalani zenekar akkori koncertmesterét a szakértői tevékenység (titulo instructionis) ellátására, kiutalva számára 100 váltóforintot. Ruzitska feladata volt a kották, könyvek és a hangszerek beszerzése is. A hangszerek (türkische Instrumentation) vásárlására, vagyis a „bandai instrumentumok” beszerzésére 150 forintot, zenészek oktatásáért 100 forintot, Ruzitskának kották vásárlásáért 50 forintot, „pesti muzsika mesternek conto szerint” 55 forintot, „új muzsika csinálásáért” Ruzitskának 5 forintot fizettek ki. Az egyesület, főleg a ruhákkal kapcsolatos kiadások miatt a megadott költségkeretet jelentősen túllépte. A tisztikar ezért 1825-ben lemondott, és a zenekar átkerült a magyar polgárőrséghez. Egy beszámolóban ezt olvashatjuk: a „*bandai instrumentumok és a mi költségeinken tanult muzsikuskok ruháikkal az instrumentarium szerint az utánunk felállott Polgári Katonáságnak átadattak*”. 1825. augusztus 7-én kelt az a dokumentum, amely tartalmazza az újjászervezett zenekar tagjainak teljes névsorát, és azt, hogy a tagok (leltár szerint) milyen hangszereket és egyebeket (ruha, csákó, díszkard) vettek át.²⁸

Sajnos nem maradt fenn dokumentum a zenekar kottáiról és az előadott művekről. A zenekari tagok neve azonban ismert. Többségük veszprémi kézműves, tobakos, csapó, csutorás, szűrszabó, csizmadia, stb. volt. 4 székesegyházi zenész játszott a zenekarban: 2 klarinétos (Handl József, Szommer Péter) és 2 fagottos (Höpler József, Stirszy János). 7 fúvós hangszer került kiosztásra a nem hivatásos zenészek között: 4 klarinét, 1 fuvola, 2 fagott, 2 trombita, 2 postakürt, dobok, csengők. (8 hangszer a karnagynál, Ruzitskánál maradt, feltehetően azért, mert nem voltak hozzá képzett muzsikuskok).²⁹ Ruzitska a magyar polgári katonaság „muzsikai igazgatójaként” feltehetően nem volt megelégedve a zenekar teljesítményével, mert javaslattal fordult a tanácshoz, miszerint „*ha ezen társaság tovább is fenn állani és tartatni kíván, a muzsikások taníttatása, s instrumentumok szerzése eránt*” intézet felállítását kezdeményezi. 1828. februárban újjászervezték a „muzsikai kart” Ruzitska vezetésével. Mivel azonban előző évben (1827. júniusban) a káptalan a székesegyházi zenekar élére karnagy-zeneigazgató minőségben Ruzitskát nevezte ki, és mind kevesebb ideje maradt a fúvós zenekarra, vezetőváltásra volt szükség. A számlákat mind gyakrabban a neves veszprémi klarinétos, Handl József írta alá, akit a következő évben ki is neveztek Kappelmeisterré.

1828 májusában a zenekar tagjai az alábbiak voltak: piccolista (fuvolás) Handl József, klarinétosok Szommer Péter, Belcsák János, Farkas Sándor, másod klarinétosok Tomsics Mihály, Morvai János és ifj. Besenyő István. Fagottisták Sörházi János, Szakács József, ifj. Vecsei József, kürtösök Kovács János takács, Magyar György, Illikman János, trombitások Rozmán József, Kis Ádám és Balcza Márton tobak. Kisdobos Pápai Horváth János csapó, nagydobos Nagy Sámuel asztalos, csengetős Császár István.³⁰

Az 1828. március 29-iki tanácsülésen bejelentették a vezetőváltást, és Ruzitska 15 éves helytállását a magyar polgári katonaságnál jegyzőkönyvi köszönettel ismerték el. Nevével a későbbiekben nem találkozunk a magyar formaruhás fúvószenekar dokumentumaiban. Az együttes vezetését az 1830-as évek közepétől Szommer Péter vette át.³¹

Ruzitska Ignác, a karmester és veszprémi zeneigazgató

Amikor 1825-ben az addigi regens chori, Kemény Ferenc lemondott a veszprémi székesegyház zenekarának karnagyi tisztéről (orgonistaként még 1832-ig működött), a feladatra a káptalan (Höpler József basszista egyéves működése után) 1827 júniusában Ruzitska Ignácot nevezte ki. A munkakört haláláig, 1833. február 15-ig látta el. Folytatta az elődeitől örökölt, világi szemléletű szimfonikus egyházzenei gyakorlatot.³² Az egyházi szertartásokon, kiemelten a püspök (a későbbi esztergomi érsek), a Veszprémben született Kopácsy József (1775–1847) és a zenei együttesek felügyeletét évtizedeken át ellátó Külley János örkanonok (1763–1849) szentmiséin teljes szimfóniák, operanyitányok, a liturgia igényeinek megfelelő, többnyire latin szöveggel ellátott opera áriák és együttesek hangoztak el.³³

Mindenekelőtt Wolfgang Amadeus Mozart, Joseph Haydn nagy apparátust igénylő zenekaros miséi voltak népszerűek. Ezek előadását Ruzitska is folytatta, és újabb művek bemutatásával gazdagította. Elődéért, a fiatalon elhunyt Höpler Józsefért a gyászmisét június 1-jén a zenekar felügyeletét ellátó Külley József örkanonok (később nagyprépost) cerebrálta (Requiem pro Defuncto Jos. Höpler Regentis chori). A sziléziai származású zeneszerző, Jozef Bolehowski Esz-dúr gyászmiséjét játszották. Ez volt a mű első veszprémi előadása, a későbbiekben Ruzitska többször is bemutatta.

Ruzitska különösen kedvelte Mozart korai, ún. salzburgi miséit. Az érseki levéltárban őrzött, a kórus eseményeiről vezetett napló, az Elenchus szerint zeneigazgatói éve során 24 alkalommal vezényelt teljes Mozart misét.³⁴ Joseph Haydn zenekaros misekompozícióit ugyancsak gyakran adta elő, összesen 17 alkalommal. 1827. szeptember 30-án Ruzitska mutatta be Veszprémben első alkalommal Joseph Haydn

C-dúr Missa in tempore belli (Hob XXII:9) üstdob (háborús) miséjét (Paukenmesse). 1828. február 23-án hangzott fel először Veszprémben Ruzitska vezényletével Joseph Haydn B-dúr, ún. kis orgonamiséje (kleine Orgelmesse) (Hob. XXII:7). Az ő nevéhez fűződik a máig legnépszerűbb Haydn misének, a d-moll Missa in Angustiis (Hob XXII:11), ún. Nelson misének első veszprémi előadása is, 1830. december 25-én.³⁵

A korszak népszerű egyházzeneészei közül gyakran adta elő többek között a német Johann Baptist Schiedermayer (1779–1840), az osztrák Ignaz Pleyel (1757–1831), Anton Diabelli (1781–1858), a Beethoven szűk baráti köréhez tartozó zenetudós Ignaz Seyfried (1776–1841), a bécsi Stephanskirche karnagya, Joseph Preindl (1756–1823), a prágai Szent Vitus-székesegyház zeneigazgatója, Jan Wittasek (1770–1839), a cseh Jan Nepomuk Vocet (1777–1843), Franz Krommer (1759–1831), Cajetan Vogel abbé (1750–1794), a lengyel Wojciech Dankowski (1760–1814), a Pozsonyban született Johann Nepomuk Hummel (1778–1837), a veszprémi Kemény Ferenc (1763–1832), a Tatán működő Menner Bernát (1786–1846), a pesti Bengráf József (1745–1791), a balatoncsicsói plébános, Hiesz Mátyás (1792–1840) és más kortárs komponisták zenekaros miséit is.

Általános gyakorlat volt a század első felében azokban a nagyobb püspöki székesegyházakban (így kiemelten Veszprémben is), ahol jól képzett zenészek teljesítették szolgálatot, hogy a szentlecke felolvasása után (post epistolam) a zenekar egy-egy operanyitányt, teljes szimfóniát, vagy hangszeres szólistával versenyművet adott elő. Ruzitska ezt a hagyományt igen magas szinten gyakorolta.

Különösen kedvelte az operanyitányokat. Zeneigazgató-karmesterként mintegy 60 alkalommal vezényelt operanyitányt a püspöki nagymiséken. Az Elenchus szerint bemutatták Wolfgang Amadeus Mozart Varázsfuvola (Die Zauberflöte) és Don Giovanni nyitányát. Ruzitska legtöbbször Gioacchino Antonio Rossini nyitányait vezényelte: Az olasz nő Algírban, a Tancredi, az Isabella, a Corradino, az Othello és a Hamupipőke nyitányokat. Kedvence volt a francia Francois Adrien Boieldieu (1775–1834) La dame blanche (A fehér asszony) nyitánya, amelyet az 1825. decemberi párizsi ősbemutató után alig két évvel később, 1827. október 4-én (és ezek után még sokszor) Ruzitska Veszprémben is eldirigált. Ezekon kívül műsorán tartotta a magyar származású osztrák operaszerző, Joseph Weigl (1766–1846) A svájci háznép (Die Schweizerfamilie) című operájának a nyitányát, a cseh Adalbert Gyrowetz (1763–1850) Szemorvos (Augenarzt), a francia Ferdinando Paer (1771–1839) Numa Pompilio és az olasz Giovanni Paisiello (1740–1816) Pirro című operájának nyitányát is.³⁶

Ruzitska vezényletével a post epistolam előadott szimfóniák köre is igen gazdag. A sort, hasonlóan Kemény Ferenchez és Höpler Józsefhez, Joseph Haydn művei vezették. A székesegyház 1825-ös, illetve 1833-as kottakatalógusa szerint³⁷ a kotta-

A veszprémi székesegyház 1825-ös kottakatalógusának címlapja a szerkesztők (köztük Ruzitska) nevével

tár részére az 1800-as évek elejétől 7 Haydn-szimfónia teljes kottaanyagát szerezték be (ezek a kották ma is megvannak). A műveket Ruzitska Ignác is rendszeresen vezényelte. Az ő nevéhez fűződik a G-dúr üstdob (in dem Paukenschlag) szimfónia (Hob I:94) 1827. június 5-i és az Esz-dúr, ún. Londoni szimfónia (Hob I:99) 1827. július 1-jei első veszprémi előadása. Mozart szimfóniái közül egyedül a KV 385 D-dúr (ún. Haffner) szimfónia hangzott el Veszprémben, amely teljes kottaanyagát 1801-ben szerezték be. Első igazolható előadását Kemény Ferenc dirigálta 1813. december 13-án a Megyeházán.³⁸ A művet 1827. július 15-én Ruzitska is elvezényelte. (Ezek után Mozart szimfónia bemutatásáról Veszprémben nincsenek adatok.)

Ruzitska karmesterségének 6 éve alatt a főleg osztrák és cseh származású (részben Magyarország területén működő) kortárs zeneszerzők, európai zenei műveltségű „kismesterek” szimfóniái hangoztak el a székesegyházban. Közülük a legnépszerűbbek Wranitzky Pál (1756–1808) a galántai Esterházy-család morva származású „musica directora”, Zimmermann Antal (1741–1781), Batthyány József hercegprímás pozsonyi együttesének karnagya, zeneszerzője szimfóniái voltak. Előadták továbbá a már említett Pleyel, Gyrovetz, Krommer, valamint Johann Baptist Vanhall (1739–1813), a fiatalon elhunyt német–lengyel zeneszerző Friedrich Ernst Fesca

(1789–1826) és Haydn, Mozart és Beethoven legszűkebb köréhez tartozó Franz Anton Hoffmeister (1754–1812) műveit is.³⁹

Ruzitska meglehetősen világi felfogású egyházzenei gyakorlatára jellemző volt, hogy a székesegyházi szertartásokon gyakran szerepeltette a fűvös zenekart, a Harmóniát. 1828. március 2. és 23. között egy Barbieri nevű zeneszerző, valamint Rossini, Krommer műveit, Weber a Bűvös vadász opera nyitányának átíratát szólaltatták meg.

Mindezekon kívül kamarazene és hangszeres verseny műveket is játszottak a püspöki szentmisék alatt. 1828. április 20-án egy Mozart Andantét, május 16-án Vanhall Andantéját, június 15-én Krommer Adagioját adták elő. November 16-án egy Horecky nevű zeneszerző d-moll, 23-án e-moll fuvolaversenye, 1829. február 2-án Gyrowetz rondója, május 16-án ismeretlen szerző fuvolaversenye, 1829. szeptember 8-án a fenti Horecky Esz-dúr fuvolaversenye, majd a püspöki zenekar vadászkürtösének és trombitásának, Havlitsek Ferencnek (1797–1876) több versenyműve szólalt meg. 1830. november 22-én Beethoven hegedűre, brácsára, klarinéttra, kürtre, fagottra, gordonkára és nagybőgőre írt Esz-dúr Op. 20. szeptettje (esetleg annak néhány tétele) hangzott el.⁴⁰

Jelen munkában nem térünk ki a szentmise felajánlás (offertorium) szakaszában a liturgia szellemének megfelelő latin szöveggel előadott operaáriákra, duettekre, együttesekre, amelyek hosszú sora külön tanulmány tárgyat jelent.

Végül megemlítendő egy fontos egyházzenei újítása: Ruzitska honosította meg Veszprémben a szertartások alatt a magyar vallásos népekek éneklését.

Ruzitska Ignác, a verbunkos zenész

Ruzitska Ignác mintegy 10 éves pozsonyi zenei képzése során nem csak széleskörű zenei tudást szerzett, kitűnő hegedűssé érett, elsajátította több hangszer kezelésének technikáját, de megismerte abban az időben a magyar zene gyökerének tekintett verbunkos muzsikát is.

Nincs adatunk arra, hogy Ruzitskának személyes kapcsolata lett volna a szintén Pozsonyban tanult, nála 13 évvel idősebb Lavotta Jánossal. Gyermekkori barátja volt azonban a másik híres verbunkos zenész, Csermák Antal, aki nyugtalan természetű, állandóan vándorló, bohém muzsikus volt. Ha nehéz anyagi helyzetbe került (ez meglehetősen gyakran fordult elő vele), rendszeresen Veszprémbe jött, és a konzolidált körülmények között élő káptalani zeneigazgató barátjától kért és kapott segítséget.⁴¹

A verbunkos stílus koronázatlan királya, Bihari János 13 évvel volt idősebb Ruzitskánál. Az egész ország ünnepelte, művészetét a legnagyobb mesterek

*Ruzitska 1823-ban komponált lassú magyarjának a kézírata
a Magyar Nóták I. fogásából*

(Beethoven, Liszt) is nagyra értékelték. Művei azonban többnyire hallás után terjedtek, mivel Bihari nem jegyezte le őket. Viszonylag későn, 1818 körül ismerkedtek meg személyesen, amikor Bihari (pályája csúcsán) többször megfordult Veszprém megyében. Ruzitskát elbűvölte Bihari játéka. Hatására kezdett komolyan foglalkozni a verbunkos zenével.⁴² A mester a fiatal pályatársában nem csak barát, de lelkes rajongóra és támogatóra is lelt. Ruzitska számos veszprémi előkelőséghez beajánlotta Biharit, aki ezután zenekarával gyakran megfordult a környék nemesi kastélyaiban és udvarházaiban. Főleg bálokon, családi ünnepeken szórakoztatta a vidék nemességét.⁴³

Biharival és Csermákkal tartott barátsága fontos szerepet játszott abban, hogy 1823–1832 között, 15 kötetben (fogásban) megjelent Veszprém, Ruzitska Ignác szerkesztésében a máig legnagyobb és leggazdagabb verbunkos táncdarab gyűjtemény, a Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből című kottasorozat. A költséges kiadói vállalkozást az tette lehetővé, hogy 1823-ban egy pápai ügyvéd, Veszprém vármegye tiszteletbeli ügyésze, Kocsi Sebestyén Gábor (1794–1864) kezdeményezésére és három tekintélyes személyiség (Rohonczy János, Bezerédj Mihály és Mórocz Dániel) anyagi segítségével létrejött a Veszprémvármegyei Zenetársaság. Lavotta, Csermák ekkor már nem élt és Biharinak is kihunyóban volt a csillaga. A Társaság

célját így határozták meg: „*minekutána sok szép magyar nóták a közre nem bocsátás miatt csak kéziratokban és szinte örök feledékenységekben maradni tapasztaltatnának, tehát hogy az eddig kevesektől ismert jeles darabok többekkel közöltessenek, szándékozik az említett társaság a Bihari, Csermák, Lavotta, s más honi muzsikusok jelesb darabjaiból, egy ahhoz értő művész felvigyázása alatt fortepianóra alkalmaztatva minél többet közrebocsátani*”.⁴⁴ Az „ahhoz értő művész” Ruzitska Ignác volt.

A Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből sorozat reprint kiadását 1994-ben, irodalmi kiegészítéssel Rakos Miklós végezte el.⁴⁵ E szerint a kiadott 15 kötetben Ruzitska 24, Bihari János 9, Csermák Antal 18, Lavotta János 3, Rózsavölgyi Márk 18 műve jelent meg. De lehetővé tette a kottasorozat a szabadkai Arnold György, a veszprémi egyházzenesz Kleinmann József, Stirszky János, valamint Bezerédj Amália és mások (Árvai János, Krommer Ferenc, Liszt János, Pap Szász Ignác, Sárközy Kázmér, Svastits János, Taródi Pál és Tsóri András) verbunkos szerzeményeinek fennmaradását is. A téma részletes tárgyalásától jelen munkánkban eltekintünk.

Ruzitska Ignác utolsó évei és utóélete

A fentiek alapján előttünk áll a 19. század legsokoldalúbb veszprémi muzsikusának a képe. Hasonlóan Erkel Ferenchez, akit Liszt az ország zenei mindenesének nevezett, Ruzitska is kitűnik rendkívüli sokoldalúságával. Egyszerre volt kiváló hegedűművész, a máig legjelentősebb és egyik legterjedelmesebb hazai verbunkos kottagyűjtemény szerkesztője és kiadója, maga is jeles verbunkos komponista, zenei mecénás, karmesterként a zeneirodalom legnagyobb mesterművei közé tartozó alkotások veszprémi bemutatója, egyházzeneszként a szimfonikus stílus egyik legjelentősebb hazai képviselője, iskolateremtő tanár, kortárs zenészek gyámolítója. Sok ember munkáját egyedül végezte el.

A Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből sorozat 15. kötetét 1832. július 3-án még elkészítette, nyomdába is adta. Ez három Ruzitska verbunkossal zárul, amelyek címei magukban jelzik egy sokat akaró és sokat tett muzsikus búcsúját az élettől: a 132. mű címe „Butszó, lassú magyar szomorúan”, a 133. ugyanennek a verbunkosnak a gyors tétele (friss magyar). A 134. verbunkos címe („Cholera verbung”) az 1831–32-es magyarországi kolerajárvány emlékét őrzi. A zeneszerzői pályáját – afféle utolsó reménysugárként – egy nagyszabású, trióval és codával ellátot friss magyarral zárja, amelynek ezt a címet adta: „Öröm követi a szomorúságot”.⁴⁶

1832. november 30-án még elküldte a 16. kötet összegyűjtött anyagát Kocsi Sebestyén Gábornak, aki azt továbbította a kiadónak. Megjelenésére azonban már nem került sor. A kézirat elveszett. Két hónap múlva Kocsi Sebestyén naplójában egy rövid bejegyzés olvasható: „*Ruzitska Ignác meghalt Veszprémben 1833dik esz-*

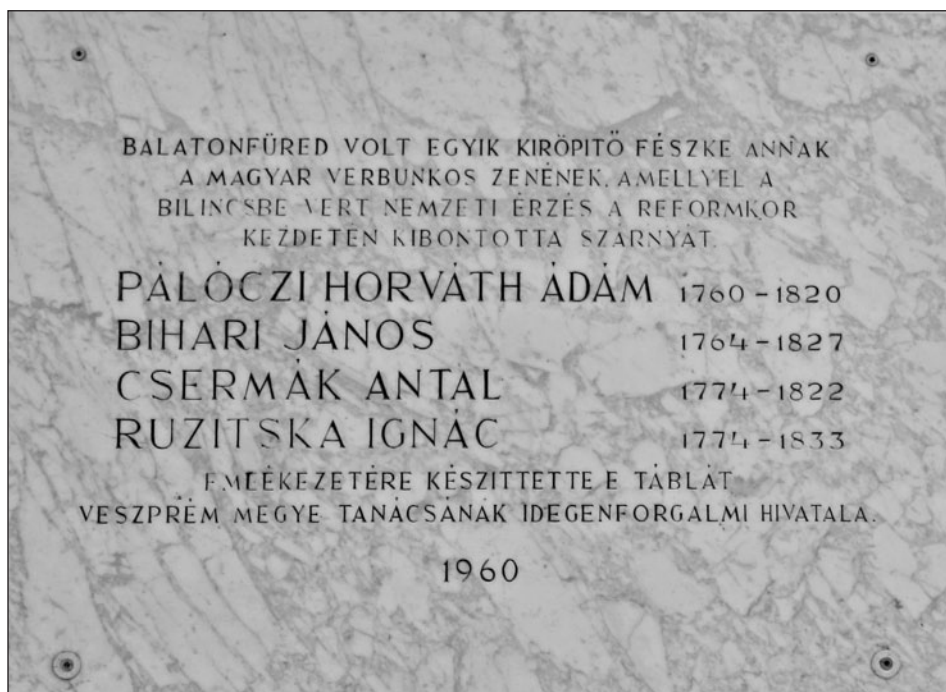
tendei februárius 19-én, életének 56ik esztendejében.” Veszprémbe temették el. Sírja helyét nem ismerjük.⁴⁷

Személyes életéről keveset tudunk. Az utókor életművét ellentmondásos módon ítélte meg, amelyet meghatározott, hogy a 19. század közepétől (Ruzitska halála után) alapjaiban megváltozott a katolikus egyház zenélési gyakorlata. A „Nihil profanum” (semmi világi) elv alapján az ún. színházi zenélési stílust nemkívánatosnak tekintették a katolikus templomokban. Ez a későbbiekben egyértelműen tiltó parancsként jelent meg.⁴⁸

A kiegyezés (1867) után felgyorsult Magyarország kapitalizálódása. Ebben a környezetben a századelő igényes verbunkos zenéje (Bihari, Lavotta, Csermák, Ruzitska művei) helyett a magyar nóták tömege határozta meg a nemzeti zenét keresők igényét. A verbunkos zene érdemtelenül a hajdanvolt világ unalmas ócskaságainak ládájába került.

Ábrányi Kornél (1822–1903), a Zeneakadémia zeneszerzés, zeneelmélet, zene-történet tanára fő művében, az 1900-ban kiadott „A magyar zene a 19ik században” című terjedelmes könyvében⁴⁹ a verbunkos szerzőkről (köztük Ruzitskáról) egy sor hibás adatot közölt. Pl. Ábrányi szerint Ruzitska Botfalván született magyar nemesként (körmöczi Ruzitska), aki az első magyar operát, a „Béla futása” című dalművet komponálta, Kolozsvárra került, ahol 1833-ban meghalt. Ma már tudjuk, hogy Ruzitska nem volt nemesi származású, Bazinban született, soha sem írt operát (az első magyar operát névrokona, a Pápán született Ruzitska József komponálta). Nem járt Kolozsvárott, és nem is ott halt meg, hanem Veszprémbe. Ruzitska életműve értékelésénél nincs szó Ábrányinál a verbunkos zenéről, az operanyitányokról, a Mozart, Haydn misék bemutatásáról, a zenetanári munkásságról, az egyházzenei tevékenységről. Az életmű torz és hiányos interpretálása a későbbiekben a szakmai véleményt és a közízlést egyaránt negatívan befolyásolta.

A másik, Ruzitskának és zenész társainak az emlékét rontó híres (mondhatni hírhedt) írás Eötvös Károly (1842–1916) szintén 1900-ban megjelent Utazás a Balaton körül című népszerű könyvének Bihariról szóló fejezete,⁵⁰ amelyben hatásosan anekdotázik a (szerinte) zeneileg képzetlen, vaskalapos, a magyart lenéző, a püspöki asztalhulladékon lakmározó veszprémi „kórusnémetekről”, és pipogya, jobb sorsra érdemes „igazgatójukról”, Ruzitskáról. Az író a tetejében egy sor pontatlanságot követ el. Pl. Bihari fénykorában, a balatonfüredi történet idején, 1820 körül Ruzitska még nem volt zeneigazgató, ezt a posztot 1827-től töltötte be. A székesegyház muzikusainak (az Eötvös-féle „kórusnémeteknek”) alapvető szerepük volt Veszprém lakosainak zenei ízlése, polgárosodása alakításában. Ruzitska Biharival baráti kapcsolatban volt, nélküle Bihari műveinek jelentős részét ma alig ismernénk. Eötvös Károly sokat ártott Ruzitska életműve objektív megítélésének. Mái negatívan határozta meg a vele kapcsolatos közvélekedést is.

*A verbunkos zene nagyjainak emlékezetére készített márványtábla
(Balatonfüred, 1960)*

Balatonfüreden 1960-ban emléktáblát helyeztek el ezzel a szöveggel: „*Balatonfüred volt egyik kirepítő fészke annak a verbunkos zenének, amellyel a bilincsbe vert nemzeti érzés a reformkor kezdetén kibontotta szárnyát: Pálóczi Horváth Ádám, Bihari János, Csermák Antal, Ruzitska Ignác*”. (Sajnos az emléktáblán Ruzitska születési éveként, helytelenül 1774-et tüntettek fel.) Veszprémben egyelőre semmiféle emlékmű, szobor, emléktábla nincs a város egykori jeles polgáráról.

Ruzitskáról az első tudományos igényű összefoglaló tanulmányt „Veszprém, mint a magyar zene forrása” címmel 1939-ben egy alsóörsi földbirtokos, a politikus agrárpolitikus Iklódy-Szabó János (1877–1943) közölte a Balatoni Kurír című folyóiratban.⁵¹ A 20. század kutatóinak, mindenekelőtt Brodszky Ferencnek és az elmúlt évtizedek során Rakos Miklósnak az érdeme, hogy ma már tisztul a kép Ruzitska Ignáccal kapcsolatban. Az 1965-ös magyar Zenei lexikon⁵² vagy a 2004-ben megjelent Új magyar életrajzi lexikon⁵³ Ruzitska Ignácot már érdemeihez méltó módon tárgyalja.

A jelen tanulmány célja, hogy ismertté tegye a Ruzitska Ignáccal kapcsolatos újabb életrajzi adatokat, és zeneszerzői, előadóművészi, zeneigazgatói, karmesteri,

fúvós zenekari dirigensi munkáját, zenetanári tevékenységét. Ruzitska páratlanul gazdag életműve, zenei munkássága nem csak szűkebb hazája, Veszprém zenei felemelkedését szolgálta, de fontos része a 19. századi magyar zenetörténetnek is.

Köszönetnyilvánítás:

Szeretettel és tisztelettel mondok köszönetet dr. Kredics Lászlónak, a Veszprémi Érseki Könyvtár nyugdíjas vezetőjének, több évtizedes szakmai támogatásáért, segítségéért.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- A SZENT ZENE TÖRVÉNYEI 1943 = X. Pius és XI. Pius pápa egyházzenei rendeleti. Magyar Kórus, Budapest, 1943.
- ÁBRÁNYI 1900 = Ábrányi Kornél: A magyar zene a 19. században. Pannonia, Budapest, 1900.
- BONA 1988 = Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Zrínyi, Budapest, 1988.
- BRODSZKY 1940 = Brodszky Ferenc: A veszprémi Harmónia története. Veszprémvármegyei Múzeum, Veszprém, 1940.
- BRODSZKY 1941 = Brodszky Ferenc: A Veszprémvármegyei Zenetársaság (1823–1832). Veszprémvármegyei Múzeum, Veszprém, 1941.
- CATALOGUS MUSICALIUM 1833 = Catalogus Musicalium et Instrumentorum Cathedralis Ecclesiae Wesprimiensis ad mandatum Reverendissimi Domini Domini Joannis Külley Custodis et Canonici eiusdem Ecclesiae susceptus et in ordinem redactus per Musicos nempe Josephum Höpler, Josephum Kleinmann et Ignatium Ruzitska 1825 et ad mandatum Reverendissimi Domini Domini Joannis Smodiss Custodis et Canonici eiusdem Cathedralis Ecclesiae renovatus et dedicatus sub Josepho Kleinmann Chori Regenti per Aloysium Herrnberger Subregentem ei Comembrum Chori Cathedralis Ecclesiae Wesprimiensis 1833.
- CSISZÁRNÉ 2001 = Csiszár Miklósné: Csermák legendárium. Fejezetek Csermák Antal életéből. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 2001.
- DEMEL 2016 = Demel Eszter: Auer jegyében, Auer Fesztivál, Veszprém, 2016. augusztus 2–7. SÉD II/4, 2016, ősz
- DOBSZAY 1984 = Dobszay László: Magyar Zenetörténet. Gondolat, Budapest, 1984.
- ELENCHUS 1825 = Elenchus Productionum Figuralium in Choro Cathedralis Ecclesiae Wesprimiensis susceptus per Josephum Höpler Bassistam eiusdem Chori. Anno 1825 I. (kézirat): Veszprémi érseki könyvtár.
- EÖTVÖS 1900 = Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül. Emlékezések (Az 1825-i országgyűlés Balatonfüreden – Bihari és a kórusnémet ...) 1900. Vitis Aureus, Budapest, 2007.
- FARKAS 2001 = Farkas Zoltán: A magyarországi városok zenéje a 18. században. In: Kárpáti János (szerkesztő): Symphonia Hungarorum. Magyarország zenekultúrájának ezer éve. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2001. 88–101.
- IKLÓDY-SZABÓ 1939 = Iklódy-Szabó János: Veszprém, mint a magyar zene forrása. Balatoni Kurír, 1939.
- LICHTNECKERT–1818 2015 = Lichtneckert András: Veszprém város 1818. évi lélekösszeírása, Lichtneckert András honlapja, adatbázisok, 2015.

- LICHTNECKERT–1849 2015 =, Veszprém város 1849. évi népösszeírása, Lichtneckert András honlapja, adatbázisok, 2015.
- MARKÓ 2004 = Markó László (főszerkesztő): Új magyar életrajzi lexikon V. Magyar Könyvklub, Budapest, 2004.
- M. TÓTH 1998 = M. Tóth Antal: Újra hallom szép szavát. Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig. Új Horizont, Veszprém, 1998.
- M. TÓTH 2007 = M. Tóth Antal: A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje. Veszprémi Érseki Könyvtár, Veszprém, 2007.
- M. TÓTH 2008 = M. Tóth Antal: Lintzenpoltz Simon, egy 18. századi veszprémi egyházzenesés. Magyar Zene, 46. évf. (2008) 2. sz. 223–226.
- M. TÓTH Antal: Veszprémi verbunkos örökségünk. Veszprémi Szemle 14. évf. (2012) 4. sz. 3–23.
- M. TÓTH Antal: Magyarországi zeneszerzők művei, vallásos magyar népelemek Veszprémben a 18–19. században. In: Hermann István, Karlinszky Balázs, Varga Tibor László (szerkesztők) Corde aperto. Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 2012. 159–180.
- M. TÓTH 2016 = M. Tóth Antal: Zenei oktatás a 18–19. századi Veszprémben. Veszprémi Szemle 18 évf. (2016) 4. sz. 29–38.
- MNL VeML V. 107 = A Veszprém városi magyar formaruhás polgárságra vonatkozó iratok.
- MNL VeML V. 108 = A Veszprém városi német formaruhás polgárságra vonatkozó iratok.
- MURÁNYI 1978 = Murányi Róbert Árpád: A veszprémi székesegyház kottatára. In: OSZK Évkönyve, Budapest, 1978. 439–451.
- PFEIFFER–SZIGETI 1985 = Pfeiffer János–Szigeti Kilián: Veszprémi Székesegyház zenéjének története. Auróra, München, 1985.
- PIVÁRCSI 2011 = PivárCSI István: Magyar zeneszerzők kalandjai. Fapadoskönyv, Budapest, 2011.
- RAKOS 1994 = Rakos Miklós: Veszprémvármegyei Nóták. Tanulmány a Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből, 136 verbunkos táncdarab 1823–1832, melyek fortepianora alkalmaztattak Ruzitska Ignác által Veszprémben című reprint kiadványhoz. Budapest, 1994.
- RAKOS 2011 = Rakos Miklós: Egy veszprémi hegedős családfa ágai. Sempre, Veszprém, 2011.
- SZABOLCSI–TÓTH 1965 = Szabolcsi Bence–Tóth Aladár (szerkesztők): Zenei Lexikon I–III. Zeneműkiadó, Budapest, 1965.

JEGYZETEK

- ¹ MARKÓ 2004
- ² PFEIFFER–SZIGETI 1985
- ³ FARKAS 2001
- ⁴ M. TÓTH 2007
- ⁵ M. TÓTH 2007
- ⁶ FARKAS 2001
- ⁷ DOBSZAY 1984
- ⁸ PFEIFFER–SZIGETI 1985
- ⁹ PFEIFFER–SZIGETI 1985
- ¹⁰ SZABOLCSI–TÓTH, 1965
- ¹¹ MURÁNYI 1978
- ¹² LICHTNECKERT–1818 2015
- ¹³ CSISZÁRNÉ 2001
- ¹⁴ BONA 1988

- ¹⁵ LICHTNECKERT–1849 2015
¹⁶ M. TÓTH 2008
¹⁷ M. TÓTH 2007
¹⁸ M. TÓTH 2007
¹⁹ BRODSZKY 1941
²⁰ M. TÓTH 1998
²¹ RAKOS 2011
²² RAKOS 2011
²³ DEMEL 2016
²⁴ SZABOLCSI–TÓTH 1965
²⁵ BRODSZKY 1940
²⁶ M. TÓTH 2007
²⁷ MNL VeML V. 108
²⁸ MNL VeML V. 107
²⁹ M. TÓTH 2016
³⁰ MNL VeML V. 107
³¹ M. TÓTH 2016
³² PFEIFFER–SZIGETI 1985
³³ MURÁNYI 1978
³⁴ M. TÓTH 2007
³⁵ M. TÓTH 1998
³⁶ ELENCHUS 1825
³⁷ CATHALOGUS MUSICALIUM 1833
³⁸ M. TÓTH 2007
³⁹ CATHALOGUS MUSICALIUM 1833
⁴⁰ ELENCHUS 1825
⁴¹ CSISZÁRNÉ 2001
⁴² CSISZÁRNÉ 2001
⁴³ PIVÁRCSI 2011
⁴⁴ BRODSZKY 1941
⁴⁵ RAKOS 1994
⁴⁶ RAKOS 1994
⁴⁷ BRODSZKY 1941
⁴⁸ A SZENT ZENE TÖRVÉNYEI 1943
⁴⁹ ÁBRÁNYI 1900
⁵⁰ EÖTVÖS 1900
⁵¹ IKLÓDI-SZABÓ 1939
⁵² SZABOLCSI–TÓTH 1965
⁵³ MARKÓ 2004